

La catalana de Clipperton

“**E**ls catalans crideu molt. Quan vinc a Catalunya m’hi adapto molt bé, però a Mèxic moltes vegades el meu to de veu i la meva forma d’expressar-me fan que la gent es pensi que estic enfadada; els mexicans tenen un caràcter molt diferent.” Maria Teresa Arnaud de Guzmán és la néta d’Alicia Rovira, una de les úniques dones que va sobreviure a la tragèdia de Clipperton. El seu besavi, un emigrant català que sempre havia fet bandera dels seus orígens, va transmetre als seus descendents aquest parlar contundent. Però no va ser l’única característica catalana que van heretar. A la taula dels Rovira s’hi servien sovint les botifarres que l’home preparava i el gust per aquest embotit s’ha mantingut durant tres generacions. Maria Teresa recorda que moltes vegades el seu pare deia: “No guiseu tant, mengem una botifarra.” La dona sosté que, com que aquest embotit no forma part de la gastronomia mexicana, això havia de voler dir necessàriament que la seva àvia n’havia cuinat per als seus fills. De fet, sí que sap que el seu besavi en va servir al banquet que va organitzar per al casament d’Alicia Rovira a Orizaba, a l’estat mexicà de Veracruz. Però la catalanitat de l’home anava més enllà dels fogons. Maria Teresa explica que quan a Mèxic algú li deia que era espanyol, ell s’enfadava i replicava: “Jo no sóc espanyol, sóc català.” Això era tant així que la dona recorda que “a la meua àvia li deien *la catalana*”. Catalunya ha marcat la família fins a tal punt que la besnéta d’Alicia Rovira, Gabriela Guzmán, hi ha vingut a viure. Assegura que, “encara que em toqui de lluny, jo em sento en part catalana”.

Alicia Rovira va néixer el 1888 al port de la ciutat de Veracruz, capital de l’estat. Era la filla més petita de Petra Gómez i Fèlix Rovira, un català que a mitjan segle XIX havia arribat a Mèxic buscant el mateix que tots els emigrants: una vida millor. Les coses li van anar bé i Fèlix Rovira va prosperar ràpidament treballant per a la cervesera Moctezuma. Fins al punt que, poc des-

Aquest reportatge fou declarat finalista del vuitè premi de periodisme d’investigació Ramon Barnils, que atorga el setmanari EL TEMPS. És la història d’Alicia Rovira, una de les úniques dones que va sobreviure a la tragèdia de Clipperton.

prés de néixer Alicia, la família Rovira es va traslladar a Orizaba, on hi havia la seu central de la companyia. Allà, Fèlix Rovira va arribar a convertir-se en el representant de la cervesera per a l’Amèrica Central i l’Amèrica del Sud i va entrar en el cercle de l’alta societat de l’indret.

És en aquest entorn on va créixer Alicia, una nena educada per ser una esposa sense preocupacions, una dona amb mans ben cuidades i vestits d’encaix. Aprenia costura i música i a casa li van inculcar el gust per la literatura, especialment la poesia, en francès i també en anglès. En el seu cercle benestant, Alicia Rovira va conèixer Ramón Arnaud, un oficial d’ascendència francesa, fill d’una família amiga dels propietaris de la cervesera. Els dos joves es van prometre poc abans que el govern de Porfirio Díaz destinés el capità Arnaud a Clipperton, per defensar-la dels nord-americans i dels francesos, que es disputaven amb Mèxic la sobirania de l’illa pels beneficis que donava l’explotació de guano que s’hi feia. Llavors Ramón Arnaud va fer un primer viatge a Clipperton i va deixar Alicia preparant el casament.

L’enllaç va ser tot un esdeveniment social a Orizaba. El 24 de juny del 1908 a primera hora del matí, Alicia, que llua un vestit amb una cua d’uns quants metres portat directament des de París, es va convertir en la senyora d’Arnaud, esposa del governador de Clipperton. Poc després de casar-se, el 27 d’agost, el matrimoni, amb un vaixell carregat amb provisions i tota mena de mobles i estris, va salpar cap a l’illa.

Clipperton és un atol del Pacífic d’uns dotze quilòmetres de circumferència, que és a 1.280 quilòmetres de la costa d’Acapulco; els coralls que l’envolten el converteixen en un indret de molt difícil accés. La terra de Clipperton abraça un llac d’aigua pudent que no és apta per al consum humà. No comunica amb la mar, i això fa que no hi hagi cap vestigi de vida. La superfície de l’illa és plana i només en sobresurt un turó situat en un extrem. Les condicions de l’illa són tan dures que únicament hi sobreviuen ocells marins, crancs i les palmeres que els protagonistes de la tragèdia de Clipperton hi van plantar.

Però la màgia d’aquest indret comença molt abans de l’arribada del capità Arnaud i Alicia Rovira. Clipperton és també coneguda com *l’illa de la Passió*, no se sap si perquè fou descoberta un Divendres Sant o per un apassionat motí a bord d’un vaixell espanyol que va passar per les coordenades de l’illa al segle XVI. Malgrat això, va ser un pirata anglès qui li va donar el nom amb què tothom la coneix: John Clipperton. L’home utilitzava l’illa per amagar-se després dels atacs als vaixells espanyols que navegaven per la costa oest de les Amèriques a principi del segle XVIII. Més enllà d’un refugi, la llegenda diu que el pirata hi va deixar el seu tresor, no enterrat, sinó submergit al fons de les aigües fèrtils del llac de l’illa.

A Clipperton, el governador i la seva dona van mirar d’organitzar la llar familiar com ho haurien fet a Orizaba. El govern mexicà els havia promès que un vaixell, el Corrigan, els abastaria cada tres mesos amb tot allò que necessitessin. Ramón i Alicia vivien amb els soldats del destacament, les dones i fills, i els treballadors de la Phosphate Pacific Company, la companyia an-

glesa que explotava el material fosfat que els ocells marins acumulaven a l'illa. També hi havia un civil que s'encarregava del manteniment del far que havien construït al petit turó que hi en un extrem. El capità es dedicava a la intendència i la seva esposa va improvisar una escola per a ensenyar a la quitxalla a llegir i escriure. Als vespres, la casa dels Arnaud era el centre social on els habitants de Clipperton es reunien a fer tertúlia o a jugar a cartes.

Tres mesos després d'arribar a l'illa, a final de novembre, Ramón Arnaud va començar a posar-se nerviós. La seva dona estava embarassada de dos mesos i no tenien notícies del vaixell que els havia de portar les provisions, que no va arribar fins el 2 de gener. Aquell primer vaixell portava cartes amb males notícies per al capità Arnaud: el govern mexicà ordenava de rellevar una part del destacament militar de l'illa sense enviar-hi, de moment, més homes, i la companyia que explotava el guano tampoc no hi enviaria més treballadors dels que ja hi havia. Un nou jaciment de material fosfat més barat d'aconseguir feia disminuir l'interès per Clipperton. A més, Alicia es negava a marxar cap a Orizaba, confiada que abans de néixer la criatura arribaria un altre vaixell que la podria traslladar a casa per tenir en nen allà. No va ser així i el 29 de juny del 1909 Ramón Arnaud Rovira es va convertir en un dels pocs mexicans nascuts a l'illa de Clipperton.

Tot i que la freqüència dels vaixells que els connectaven amb Mèxic cada vegada era menor, els Arnaud i el seu fill van poder viatjar a Acapulco el 14 d'octubre. Li van donar uns mesos de permís per visitar la família i batejar el nen abans de tornar a la seva destinació el 14 de febrer del 1910. L'any següent, Alicia va tenir, també a l'illa, el segon fill del matrimoni, una nena a qui van posar el nom de la mare. En aquesta ocasió, i enmig dels temps convulsos de la revolució que vivia Mèxic, va ser el mateix capità qui no va considerar oportú d'enviar-la allà a tenir la criatura. Els Arnaud van tornar dues vegades més a Mèxic, a final del 1911 i a principi del 1913, amb Alicia embarassada del tercer fill. En plena revolució es traslladaren a Orizaba, on va néixer Olga. S'hi van estar gairebé un any, mentre el govern mexicà

Foto de casament d'Alicia Rovira i Ramón Arnaud.

acceptava que el rei Víctor Manuel d'Itàlia arbitrés el conflicte que França plantejava per la sobirania de Clipperton. Mentre la decisió no arribava, el ministre de Guerra, que va garantir a Ramón Arnaud que el veredictes seria favorable, li va ordenar que tornés a l'illa. El 7 de gener del 1914 el Corrián II va salpar cap a Clipperton portant el capità, la seva dona, els seus tres fills i una mainadera contractada pels Arnaud, Altagracia Quiroz. També els acompanyaven un grup de soldats que havien de rellevar els qui fins llavors vivien a l'illa, entre els quals hi havia Victoriano Álvarez, el personatge més fosc de la tragèdia de Clipperton.

Quan van arribar a l'illa, el capità va trobar les explotacions de guano abandonades. El responsable, Gustavo Schultz, li va explicar que els dipòsits eren plens, però que els treballadors feia mesos que havien abandonat Clipperton aprofitant una de les visites del Corrián i que feia més d'un any que no tenia notícies de la Phosphate Pacific Company. Els habitants van tornar a la seva rutina, però mentrestant l'illa ja havia començat a caure en l'oblit.

A final de febrer del 1914 un huracà va assotar l'illa i va fer malbé moltes de les construccions que s'hi havien fet. La tempesta va afectar també un vaixell que navegava a prop de les

costes de Clipperton i que va embarcar entre els coralls que envolten l'illa. En el rescat dels tripulants –nou homes, una dona i dues nenes–, hi va morir Jesús Neri, un dels soldats del destacament. El seu sepeli va inaugurar el cementiri de Clipperton.

Els efectes del temporal van resultar devastadors i el capità va calcular que, comptant els nouvinguts, només tenien aliments per a sobreviure durant tres mesos. Com que el temps passava i a l'illa no hi arribava cap vaixell, els homes van construir una petita embarcació amb la idea de fer-se a la mar i anar cap a Acapulco remant. Els càlculs del capità eren que, si se superava la quimera, els quatre tripulants d'aquella nau arribarien a la costa mexicana el 19 de juny. Esperaven un miracle i es va esdevenir: el 25 de juny un vaixell nord-americà apareixia a l'horitzó. Tres dels mariners havien pogut arribar a Acapulco i el Cleveland

la vitamina C dels cocos que produïen les palmeres va resultar insuficient per a evitar l'aparició de l'escorbut. La malaltia va causar nombrosos morts, el primer dels quals va ser el faroner, Silverio Rodríguez. De les setze persones que van aconseguir sobreviure, el capità Arnaud va designar al soldat Victoriano Álvarez perquè vigilés l'horitzó i s'encarregués d'encendre el far cada dia.

Però no va ser Álvarez, sinó la petita Alicia Arnaud qui un dia, cap a final de maig del 1915, va arribar corrent on tots eren aplegats per dinar alertant que havia vist un vaixell. Com que la cridòria i el foc que van encendre no alertava a la nau, els homes van pujar a una llanxa rudimentària que havien construït i van sortir a la mar per mirar d'atrapar-lo. No ho van aconseguir. La mala mar va bolcar la petita embarcació i l'aigua i els taurons va fer la resta. Ara ja només quedaven a l'illa quatre dones, set nens i el faroner.

va anar sotmetent les dones, tenallades per la por d'allò que els pogués passar a elles i als nens. El dia que va anar a buscar a Alicia però, ella i la Tirza, que havien planificat l'única sortida que tenien, van matar-lo d'un fort cop de martell al cap. Era el 18 de juliol del 1917 i, a tots els efectes, s'acabava el regnat de Clipperton.

L'atzar va voler que el mateix dia que Victoriano Álvarez va morir, un vaixell arribés a les costes de l'illa. El Yorktown era un vaixell de guerra nord-americà que buscava submarins alemanys entre les illes mexicanes del Pacífic. Sospitaven que Clipperton, disputada als mexicans pels francesos, podia ser un bon amagatall. En desembarcar a l'illa, van trobar-se un cadàver i quatre dones i set nens, els supervivents d'una colònia mexicana oblidada des de feia tres anys i mig.

El diari del comandant del vaixell, Harlan Page Perril, és als arxius de la marina dels Estats Units i és un document colpidor. Parla de dones esparcades, de com Alicia custodiava una pastilla de sabó com si fos un tresor i d'una munió de nens que mai no havien vist un caramel. Explica que quan els mariners els van obsequiar amb una caixa d'anissos, els petits en van llençar el contingut a mar i van convertir el recipient en una joguina.

El comandant descriu Alicia Rovira com "una dona de gran intel·ligència a qui la colònia deu la seva supervivència". Ella, que sabia anglès, li va explicar tota la seva història i Perril, que havia aixecat una acta per la mort del faroner, escriu: "Si haguéssim arribat a l'illa una hora abans, és gairebé segur que l'home hauria mort la senyora Arnaud... Aquell sàtir tenia por que ella, si arribava un vaixell a l'illa, denunciés tots els seus crims." Malgrat això, un cop a Mèxic –on els esperava Fèlix Rovira–, Alicia Rovira i Tirza Rendón van ser jutjades i absoltes per aquell crim.

La catalana de Clipperton va morir als braços del seu fill Ramón el 1923. Potser per això o pels records que havia acumulat durant vuit anys a l'illa, Ramón Arnaud Rovira sempre va tenir present aquella història. La va explicar molts cops i fins i tot la va tornar a reviuir sobre el terreny. L'any 1980, el comandant Jacques Ives Cousteau va fer realitat el seu somni i el va retornar

“El calvari d'Alicia Rovira va continuar després de presenciar amb uns binocles la mort del seu marit”

venia a rescatar-los. El comandant del vaixell va informar Ramón Arnaud de les hores convulses que vivia Mèxic, on el govern era a punt de caure, i li va explicar que els Estats Units hi havien enviat tropes per posar-hi ordre. El capità, ofès pel que va considerar una invasió dels nord-americans, va rebutjar l'ofertament del comandant de dur-los a Acapulco i el vaixell només es va endur el responsable de la Phosphate Pacific Company, la seva família i els supervivents del naufragi. Considerava que ell i els seus, que no van voler abandonar-lo, tenien l'obligació de quedar-se a defensar Clipperton. Estava segur que el seu país no l'havia oblidat. La visita del Cleveland els va servir, això sí, per omplir el magatzem amb aliments que els havien de permetre aguantar un temps més.

Van anar passant els mesos sense que cap vaixell aparegués a l'horitzó. Els habitants de la colònia van haver de perfeccionar els mètodes de pesca que, juntament amb els ous dels ocells marins, els permetien d'alimentar-se. Però

El calvari d'Alicia Rovira va continuar després de presenciar amb uns binocles la mort del seu marit. La nena de classe benestant d'Orizaba que llegia poesia i feia brodats s'havia convertit en una dona forta, capaç de resistir totes les condicions adverses que li imposava Clipperton i la mort del seu marit no va ser l'última. En el moment del naufragi, Tirza Rendón, la dona d'un tinent que també anava a l'embarcació, i Alicia Rovira estaven embarassades. A final de juny, la vídua de Ramón Arnaud va tenir el seu quart fill, Àngel Miguel. El part va deixar Alicia convallescent durant uns dies, descansant del que havia de ser el proper malson. Un cop recuperada, Tirza i Altagracia li van explicar que el faroner havia embogit, que deia que ell era el rei de l'illa i que s'havia endut a la força una de les dones, Juana Ramírez. No els havien tornat a veure i quan Alicia va anar a trobar al faroner buscant la Juana aquest li va confessar entre rialles que l'havia morta perquè s'havia negat a tenir-hi relacions. L'home

EL TEMPS

EL TEMPS

A l'esquerra, moment del rescat dels supervivents de Clipperton. A la dreta, les persones rescatades.

EL TEMPS

María Teresa Arnaud de Guzmán és la néta d'Alicia Rovira.

EL TEMPS

Dues instantànies de Ramón Arnaud Rovira. A l'esquerra, amb un ou de pingüí austral, com els que el van alimentar quan era petit. A la dreta, plantant una creu en record del seu pare.

EL TEMPS

a l'illa on havia nascut. Només d'arribar-hi amb hidroavió, Ramón Arnaud es va agenollar i, després de besar la terra, va exclamar: "Clipperton, la meua terra." Paradoxalment va ser una expedició francesa que havia permès el retorn del fill del capità Arnaud al tros de terra pel qual el seu pare va donar la vida. En marxar-ne, l'antic nen de Clipperton va agrair efusivament l'oportunitat que li havia donat Cousteau tot i recordar-li que "no he d'oblidar

que d'aquí a poc temps continuaré essent un mexicà sense *patria chica*." Una part de la visita és recollida al reportatge *Clipperton: Île de la solitude* i explicada amb detall al llibre de la seva filla. El document de María Teresa Arnaud, *La Tragedia de Clipperton*, de l'editorial Arguz, es va editar a Mèxic l'any 1982. La dona ha fet nombroses conferències reivindicant que la història no s'oblidi i denunciant que, després de tot, el rei d'Itàlia acabés do-

nant la sobirania de l'illa als francesos. Ella conserva tots els records del seu pare i rega cada dia una petita palmera que Vivianne Solis, una doctora en biologia de la Universitat Nacional Autònoma de Mèxic, molt interessada en l'ecosistema de l'atol, li va portar de l'illa el setembre d'enguany i que creix al seu jardí.

*Karla Islas
Anna Murgadas*